

OSMANLI'NIN SON YILLARI

1908-1923

ALEXANDER LYON MACFIE

ÇEVİREN
MELİH PEKDEMİR

ALEXANDER LYON MACFIE

Britanyalı Ortadoğu tarihçisidir. Eğitimini University of St Andrews ve University of Oxford'da tamamladı. Uzun yıllar University of London'a bağlı kurumlarda ders verdi. Çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, modern Türkiye, Doğu Sorunu, emperyalizm ve İngiliz dış politikası üzerine yoğunlaşır; modern Ortadoğu'nun oluşumu üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *The Straits Question in the First World War, 1914-18*. Cass, 1983; *Atatürk*. Longman, London, 1994; *The Eastern Question 1774-1923*. Longman, 1996; *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923*. Longman, 1998; *Orientalism: A Reader*. Edinburgh University Press, 2000; *The Eastern Question: An Introduction*. Pearson, 2001; *British Foreign Policy in the Middle East, 1865-1914*. Praeger, 2011.

MELİH PEKDEMİR

Ordu'nun Fatsa ilçesinin Kumru nahiyesinde doğdu (1953). 12 Eylül darbesinden sonra Ocak 1981'de İstanbul'da tutuklandı. 1989 yılının Temmuz ayında Mamak Askeri Cezaevi'nden tahliye oldu. 1991'de yayınlanan Demokrat dergisinin çıkarılması sürecini başlattı. 2002-2003 arasında Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi? kitabı nedeniyle aldığı hapis cezası yüzünden Almanya'da siyasi mülteci olarak yaşadı. 2004'ten bu yana çevirmenlik, editörlük ve BirGün gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor. Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Sıradan ve Sahici* (1997); *Meğer* (1999); *Anne Bak Kral Çıplak!* (1999); *Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi?* (2000); *Politik Korner* (2007); *William Outhwaite, Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* (2008); *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük* (2012); Roland Baer, *Cennetin Eleştirisi*; Richard Sennet, *Zanaatkâr* (2013); *Devrimcilik Güzel Şey Be Kardeşim* (2014); *Lars T. Lih, Lenin'i Yeniden Keşfetmek* (2018); George Ritzer, *Küresel Dünya* (2020); Marshall Sahlins, *Büyülü Evrenin Yeni Bilimi* (2022); Adam Przeworski, *Demokrasinin Krizleri* (2023); Kenneth L. Feder, *Sabtekarlıklar, Mitler ve Gizemler* (2024); Robert Jervis, *Devlet Adamları Nasıl Düşünür?* (2025), Roy Wagner, *Kültürün İcadı* (2025).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	
DÖNÜM NOKTALARI	13
<i>Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi</i>	19
<i>Gerileme</i>	23
I	
1908 JÖN TÜRK DEVRİMİ	39
<i>Olaylar</i>	39
<i>Jön Türk Devrimi'nin kökenleri ve nedenleri</i>	41
<i>Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (İttihat ve Terakki Cemiyeti)</i>	48
<i>Örgütlenmesi</i>	
<i>Amaçlar ve hedefler</i>	50
<i>"Yahudiler, Sosyalistler ve Farmasonlar"</i>	52
<i>Farmasonlar</i>	56
<i>Yahudiler</i>	58
<i>Sosyalistler</i>	61
2	
KARŞIDEVRİM	64
<i>Jön Türk Devrimi'nin kısa vadeli etkileri</i>	64
<i>Hâkimiyet mücadelesi</i>	67
<i>Karşıdevrim</i>	72
<i>Karşıdevrimin kökenleri ve niteliği</i>	74
<i>Ayaklanmanın bastırılması</i>	83

3

SİYASET, ANAYASA, İSYAN VE SAVAŞ	86
<i>Siyaset ve anayasa</i>	86
<i>İTC ve azınlıklar</i>	90
<i>Arnavut isyanı</i>	96
<i>Trablusgarp Savaşı</i>	98

4

BALKAN SAVAŞLARI	105
<i>Olaylar</i>	105
<i>Osmanlı yenilgisinin nedenleri</i>	107
<i>Balkan Savaşları'nın Etkileri</i>	111
<i>Bâb-ı Âli Baskını</i>	113
<i>Triumvira</i>	120
<i>Türk milliyetçiliğinin yükselişi</i>	122
<i>Arap milliyetçiliğinin doğuşu</i>	133
<i>Osmanlı Irak'ı</i>	135

5

BÜYÜK DEVLETLER VE OSMANLI İMPARATORLUĞU	140
<i>Almanya</i>	142
<i>Avusturya-Macaristan</i>	148
<i>Rusya</i>	150
<i>İtalya</i>	155
<i>Fransa</i>	156
<i>İngiltere</i>	158

6

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRİŞİ	168
--	-----

	7	
OSMANLI İMPARATORLUĞU BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA,	179	
1914-1918		
<i>Avrupa ve Çanakkale Boğazı</i>	181	
<i>Doğu Anadolu ve Kafkaslar</i>	183	
<i>Ermeni katliamları</i>	184	
<i>Suriye, Filistin ve Sina Çölü</i>	189	
<i>Mezopotamya</i>	194	
<i>Müslüman dünyasında bozguncu faaliyetler</i>	195	
<i>Arap İsyanı</i>	197	
<i>Medine Savunması</i>	199	
<i>Arap İsyanı'nın kökenleri</i>	201	
<i>Abdülaziz İbn Suud</i>	202	
<i>Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'na katılımının</i>	206	
<i>ekonomik sonuçları</i>		
<i>Enver ve Almanlar</i>	208	
<i>Transkafkasya için mücadele</i>	211	

	8	
GİZLİ ANTLAŞMALAR	221	
<i>İstanbul ve Boğazlar</i>	221	
<i>Sykes-Picot Sözleşmesi ve McMahon Yazışmaları</i>	224	
<i>Balfour Deklarasyonu</i>	231	
<i>Gizli antlaşma ve sözleşmelerin açığa çıkması</i>	232	

	9	
MONDROS MÜTAREKESİ	236	

	10	
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SONU	247	
<i>Osmanlı Türklerinin önündeki sınav</i>	247	
<i>Osmanlı tepkisi</i>	250	
<i>Milli hareketin kökenleri</i>	254	
<i>Milli mücadele</i>	256	

<i>Saltanatın tepkisi</i>	261
<i>Sevr Antlaşması</i>	263
<i>Saltanatın kaldırılması</i>	266
<i>Lozan Antlaşması</i>	279

II

BARIŞ UZLAŞMASI VE AZINLIKLAR	281
<i>Yunanlılar</i>	281
<i>Kürtler</i>	283
<i>Ermeniler</i>	288
<i>Arap vilayetleri</i>	293
<i>Suriye</i>	293
<i>Mezopotamya</i>	295
<i>Filistin</i>	297
<i>Transürdün</i>	298
<i>Arabistan</i>	299

12

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SONU	301
<i>Enver</i>	304
<i>Talat</i>	308
<i>Cemal</i>	309
<i>İngilizlerle muhtemel bir uzlaşma</i>	309
SONUÇ	312

Ek OKUMA	319
----------	-----

SÖZLÜK	324
--------	-----

DİZİN	334
-------	-----

GİRİŞ

DÖNÜM NOKTALARI

Tarihçiler, tarihin seyrinin değiştiği ya da değişiyor gibi gö-
ründüğü, yeni ufuklar açarken eskilerini kapatan pek çok be-
lirleyici dönüm noktası tespit etmişlerdir. Bu çalışmanın ilgi
alanı olan Yakındoğu ve Ortadoğu bağlamında, önce Bizans-
lıların 1071 yılında Doğu Anadolu'daki Malazgirt'te bir Sel-
çuklu ordusu karşısında uğradıkları yenilgi anılabilir. Bu ye-
nilgi, Doğu Anadolu'yu (Küçük Asya'yı) Orta Asya'dan gelen
Türkmen boylarının akınına açmıştır. Bunu kısa süre sonra
Anadolu'da bir Selçuklu devletinin kurulması izlemiş, ardın-
dan bu devlet, yine Doğu Anadolu'da 1245'te Köse Dağı'nda
bir Moğol ordusu tarafından yenilgiye uğraması sonucunda
çökmüştür. Bunu Mezopotamya ve Suriye'nin Moğollar ta-
rafından fethi ve bunun beraberinde getirdiği İslam medeni-
yetinin yıkımı takip etmiştir. 13. yüzyılın son çeyreğinde, İsl-
am dünyasının sınırlarında, Kuzeybatı Anadolu'da Osman
Gazi'nin kendi ismiyle müsemma bir gazi (İslam savaşçısı)
beyliği ve devleti kurması da bu dönüm noktalarından biri-
dir. 1389'daki Kosova Savaşı, Osmanlıların Balkanlar üze-
rindeki hâkimiyetini sağlamıştır. Bizans İmparatorluğu'nun
başkenti Konstantinopolis 1453'te Osmanlılar tarafından fet-
hedilmiş ve ardından Suriye ile Mısır Osmanlı hâkimiyetine
geçmiştir. Son olarak, Osmanlıların 1529 ve 1683 yıllarında
Viyana'yı iki kez kuşatmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun
Avrupa'daki genişlemesinin sınırını belirlemiştir.¹

¹ P.M. Holt, A.K.S. Lambton ve B. Lewis (der.), *The Cambridge History of Islam*,
Cambridge: Cambridge University Press, 1970.

Bu dönüm noktalarının her biri, günümüzde Yakındoğu ve Ortadoğu olarak bilinen bölge tarihinin gidişatını etkilemede az ya da çok önem taşır. Ama bunlardan çok azı, hatta belki hiçbiri, sonuçlarının kapsamı ve derinliği bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle karşılaştırılabilir. Bu çöküş ise Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı döneminde (1908-1923) meydana gelmiştir. Osmanlı gerileme dönemi tarihçilerinden Alan Palmer'ın belirttiği gibi, tüm bariz yetersizliklerine rağmen, İspanyol İmparatorluğu'ndan, cumhuriyetçi Cenova ve Venedik'ten, seçimle belirlenen Lehistan monarşisinden, İngiliz kolonisi Amerika'dan, kalıntı hâlindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan, Bourbon ve Napolyon Fransası'ndan hatta Habsburg ve Romanov İmparatorluklarından daha uzun yaşamayı başarmış ve dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu, sadece birkaç kısa yıl içinde çökmüştür ve geriye sadece bir dizi dağınık ve istikrarsız krallık, cumhuriyet, şeyhlik ve manda yönetimi bırakmıştır. Bunlar arasında Türkiye, Irak, Suriye, Transükdün (Ürdün), Filistin ve daha sonra Suudi Arabistan'a katılan Hicaz da vardır.²

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları döneminde Osmanlı çöküşüne giden yoldaki başlıca aşamaları tespit etmek zor değildir. 1908'de, Birinci Osmanlı Anayasası'nın (1876) yeniden yürürlüğe girmesini sağlayan Jön Türk Devrimi'ni takiben, Avusturya-Macaristan, idaresini 1878'de üstlendiği Bosna-Hersek'i ilhak etti; hâlâ resmî olarak Osmanlı Sultanlığı'na bağlı görünen Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Girit, Yunanistan'la *enosis*'ini (birleşme) duyurdu. 1910-1911'de Arnavutlar ayaklandı ve 1911'de İtalya Trablusgarp'ı (Libya) işgal etti. 1912-1913'te Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan bir Balkan devletleri birliği, Osmanlı Türklerini Avrupa'da kalan topraklarından atmak amacıyla

² A. Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, Londra: John Murray, 1992, s. 32.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir saldırı başlattı. Balkan Birliği bu görevi neredeyse başarmıştı. Peş peşe parlak zaferlerin ardından, orduları, Osmanlıları İstanbul'dan yaklaşık 64 km uzaklıktaki Çatalca hatlarına kadar geri püskürtebilmişti; gelgelelim Bulgaristan ile eski müttefikleri arasında, bu kez Romanya'nın da desteklediği ikinci bir Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlılar, Edirne ve Trakya'nın kontrolünü yeniden ele geçirebildiler. Nihayet, Osmanlı hükümetinin Üçlü İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa ve Rusya) yerine İttifak Devletleri'nin (Almanya ve Avusturya-Macaristan) safında yer alarak ölümcül bir hata yaptığı Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlılar uzun ve kanlı bir mücadelenin ardından Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Arabistan'dan hat ta Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinden çıkarıldılar. Fakat 1917-1918'de Rusya'daki Bolşevik devriminin patlak vermesi ve ardından Rus silahlı kuvvetlerinin çökmesiyle, Doğu Anadolu'nun denetimini geri almanın yanı sıra Azerbaycan ve Transkafkasya'nın bazı kısımlarının da denetimini ele geçirdiler. Ne var ki bu başarılar uzun ömürlü olmadı. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımını sona erdiren Mondros Mütarekesi (Ateşkesi) hükümleri gereğince (1918), Osmanlılar silahlı kuvvetlerinin büyük bir kısmını terhis etmeyi, Arap vilayetleri, Azerbaycan ve Transkafkasya'da mevzilenmiş Osmanlı birliklerinin tamamını teslim etmeyi veya geri çekmeyi ve başta Akdeniz ile Karadeniz'i birbirine bağlayan dar deniz yolu İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı savunan tabyalar olmak üzere, Anadolu ve Doğu Trakya'daki bir dizi stratejik noktanın İtilaf Devletleri tarafından işgalini kabul etmek zorunda kaldılar.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklar, sayısız topluluk, millet ve halk üzerinde hüküm süren önemli bir imparatorluk gücü olarak fiilen sonuna işaret ediyordu. Yine de, Batılı İtilaf Devletleri (İngiltere ve Fransa), ortakları Amerika Birleşik Devletleri'nin de desteğiyle, İtalya'nın İzmir'i işgalini önlemek amacıyla

Mayıs 1919'da bölgeye bir Yunan seferi kuvveti gönderme-
seydi, küçülmüş de olsa Anadolu ve Doğu Trakya'da bir Os-
manlı Devleti varlığını sürdürebilirdi. Bu ve diğer hatalı ka-
rarların (ki bunlar arasında Mart 1920'de Osmanlı başkenti
İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali ve 10 Ağustos 1920'de
imzalanan Sevr'de ağır bir barış antlaşması dayatma giri-
şimi vardır) bir sonucu olarak, ilerleyen aylarda, modern
Türkiye'nin kurucusu olarak anılan Mustafa Kemal (Atatürk)
liderliğindeki Osmanlı siyasi ve askerî seçkinleri, iç bölgeler-
de dikkat çekici bir güce ve bütünlüğe sahip bir Türk milli
hareketi oluşturmayı başardılar. Bu hareket, sonraki yıllar-
da Ankara'da milletin egemenliği ilkesine dayanan bir Büyük
Millet Meclisi kurmayı, İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri-
le karşı karşıya gelmeyi hatta zaman zaman savaşmayı, Yu-
nan seferi kuvvetlerini Anadolu'dan çıkarmayı ve nihayetin-
de Temmuz 1923'te Lozan'da İtilaf Devletleri'yle serbestçe
müzakere edilmiş bir barış antlaşması imzalayarak, tüm Ana-
dolu ve Doğu Trakya'yı kapsayan bağımsız bir Türk devle-
tinin varlığının tanınmasını sağladı. Yunan seferi kuvvetleri-
nin yenilgiye uğratılmasından ve Anadolu'dan çıkarılmasın-
dan sonra, Türk halkı nezdinde artık büyük ölçüde ulu ön-
der olarak kabul edilen Mustafa Kemal, Kasım 1922'de mil-
li meclise saltanatın kaldırılmasını öngören bir kanun tekli-
fi sundu ve kısa süre sonra da cumhuriyetin ilanını sağlayan
bir başka tasarımı meclisten geçirdi.³

İmparatorluğun gerilemesinin son evresinde meydana ge-
len Osmanlı'nın parçalanma süreci yeterince barizdir. Daha
az bariz olan ise bu sürecin neden bu zamanda gerçekleşti-
ğidir. 1908 Jön Türk Devrimi'ne yol açan faktörler nelerdi?
Devrimin kendisi, çöküşte katkıda bulunan bir faktör müy-

³ Milli hareketin yükselişi ve bir Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dair bir anlatım
için bkz. P. Kinross, *Atatürk: The Rebirth of a Nation*, Londra: Weidenfeld and
Nicolson, 1964; A.L. Macfie, *Atatürk*, Harlow: Longman, 1994; ve S.R. Sonyal,
Atatürk, The Founder of Modern Turkey, Ankara: Turkish Historical Society,
1989.

dü, yoksa amaçlandığı hâliyle, onun ayakta kalmasını sağlayan bir faktör müydü? Geleneksel olarak savaşta çok güçlü olan Osmanlı ordusu, Balkan Savaşları'nda Balkan Birliği güçleri tarafından nasıl böylesine ağır bir hezimete uğratıldı? Büyük Devletler'in (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Almanya [Düvel-i Muazzama veya Devlet-i Muazzama]) izlediği politikalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü sağlamada nasıl bir rol oynadı ve bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (1908 Jön Türk Devrimi)'ni örgütleyen ve daha sonra siyasi bir parti olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar imparatorluğu yöneten gizli cemiyetin) rolü nedir? Son olarak, Osmanlıları Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri yerine İttifak Devletleri'nin safında yer almaya ikna eden ve ardından imparatorluğun nihai sonunu getirecek bir karar almalarına sebep olan faktörler nelerdir? İşte bunlar, bu çalışmanın, başta İngilizler olmak üzere dönemin tanıklarının görüşlerine mümkün olduğunca dikkat ederek cevaplamaya çalışacağı sorulardan sadece bazılarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin büyük bir kısmında ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) liderleri, genel olarak iyi bir itibara sahip olmamıştır. Başta İngilizler olmak üzere yabancı yorumculara göre onlar, sadece bencil “Yahudiler, Sosyalistler ve Farmasonlardan” oluşan çıkarıcı bir birleşim olarak “Yahudi İttihat ve Terakki Cemiyeti” temsilcileriydi ve Osmanlı ordusunun Balkan Savaşları'ndaki çöküşünden sorumluydular. Birçok geleneksel Müslüman'ın gözünde ise, çökmüş bir Avrupa'nın yozlaşmış değerleriyle fazlasıyla haşır neşir olmuş kâfirler ve ateistler olarak görünüyordular. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinden hemen sonraki dönemde milli mücadeleyi yöneten Mustafa Kemal ve birçok meslektaşına göre bunlar çoğunlukla bencil fırsatçılar, “*blagueurs*/palavracılar” ve “*beaux parleurs*/boş konuşanlar” idi; yolsuzlukla, savaş vurgunculuğuyla ve büyük bir suistimalle, Osmanlı İmparatorluğu'nu İttifak Devletleri safında Bi-

rinci Dünya Savaşı'na sokarak onun geleceğiyle sorumsuzca kumar oynamışlardı.⁴

İTC yönetimine yönelik en sert suçlama belki de, daha sonra Ortadoğu tarihinde savaş dönemi gelişmelerinde önemli bir rol oynayacak İngiliz diplomat, gezgin ve siyasetçi Sör Mark Sykes tarafından kaleme alınmıştır. Sykes, *The Caliph's Last Heritag* [*Halifenin Son Mirası*, (1913)] adlı kitabında onlardan sırasıyla “sefahat düşkünü, yarı eğitilmiş, kadınsı *babu*'lar [*emasculated babus*]⁵; “ateizm, Jakobenizm⁶, materyalizm ve serbestlik [*licence*]⁷ savunucuları”; “gizli cemiyetler, localar, kardeşlik yeminleri, suikastlar, harp divanları ve tuhaf, anlaşılabilir politikaların” destekçileri olarak bahsetmiş; ayrıca onların “Montmartre'daki bir apaş'ın (kabadayının) [*apache of Montmartre*]⁸ ahlaksız anarşizmini, Portekiz Carbonari'sinin [Portuguese Carbonari]⁹ karanlık terörizmini, Fransız Devrimi'nin yıkıcı idealizmini, Spencer, Nietzsche ve Hartman'ın yarım yamalak hazmedilmiş teorilerini ve sapkın bir farmasonluğun felç edici etkisini” savunduklarını belirtmiştir.¹⁰

İTC liderleri de kaderin kendilerine biçtiği rolde pek şanslı sayılmazlardı. 1909 karşı devriminin bastırılmasından sorumlu ordu komutanı olmasına rağmen hiçbir zaman İTC'nin fiilî

⁴ . E. Kedourie, “Young Turks, Freemasons and Jews”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 7, No. 2 (1971), s. 90-1; J. Deny, “Les Souvenirs du Gazi Moustafa Kemal Pacha”, *Revue des Etudes Islamique*, Cilt 1 (1927).

⁵ Emasculated babus: “Emasculated”, kadınsılaştırılmış/zayıflatılmış anlamındadır; “babus” ise Hintli kâtip/memur anlamına gelen, bazen aşağılayıcı bir anlamda kullanılan bir terimdir, Sykes'ın onları güçsüz, Batı'yı taklit eden ve özgünlüğünü kaybetmiş kişiler olarak gördüğünü ima eder. (çev.)

⁶ Fransız Devrimi sırasında radikal ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışını savunan Jakobenlerin ideolojisi. (çev.)

⁷ License: Ahlaki kısıtlamalardan veya yasalardan bağımsız hareket etme serbestliği; bu bağlamda serbestlik/başıboşluk demektir. (çev.)

⁸ Apache of Montmartre: 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Paris'in Montmartre bölgesindeki şiddet eğilimli, serseri veya kabadayı çetelerine verilen addır. Ahlaksız anarşizm anlamında kullanılmıştır. (çev.)

⁹ Portuguese Carbonari: 19. yüzyılda Portekiz'deki gizli, devrimci ve cumhuriyetçi örgütlenmelerden biridir. Bu bağlamda gizli ve karanlık terörizmi temsil etmektedir. (çev.)

¹⁰ M. Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, Londra: Macmillan, 1913, s. 508.

bir üyesi olmayan Mahmud Şevket Paşa, 1913'te İstanbul'da suikasta kurban gitti. Kuruluşundan (1906) tasfiyesine (1918) kadar örgütün önde gelen isimlerinden olan Mehmet Talat [Talat Paşa], 1921'de Berlin'de bir Ermeni'nin düzenlediği suikasta öldürüldü. 1908 Devrimi'nin "Hürriyet Kahramanı" olarak anılan ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Harbiye Nazırlığı görevini yürüten Enver [Paşa], 1922'de Türkistan'da bir Kızıl Ordu birliğiyle girdiği çatışmada hayatını kaybetti. Birinci Dünya Savaşı'nda Bahriye Nazırı ve Suriye Askerî Valisi olan Ahmed Cemal [Paşa], 1922 yılında Tiflis'te yine bir Ermeni'nin suikastına uğradı. Selanik Hukuk Mektebi müdürü, İttihatçı milletvekili ve Konya valisi olan Mehmet Cemal Azmi, 1922'de Berlin'de Ermenilerce suikasta uğradı; aynı dönemde 1913-1916 yılları arasında sadrazamlık yapan Said Halim Paşa da Roma'da Ermeni milliyetçileri tarafından öldürüldü. Maliye Nazırı ve maliye uzmanı Cavid Bey, Mustafa Kemal tarafından kurulan İstiklâl Mahkemesi'nce idama mahkum edilerek 1926'da infaz edildi; aynı yıl, etkili bir İttihatçı olan Dr. Nazım, Cemiyet'in erken dönem üyelerinden Filibeli Ahmet Hilmi ve kurucu üyelerden İsmail Canbolat da aynı şekilde idam edildi. İstanbul'daki İttihat ve Terakki örgütünün başı Kara Kemal ise 1926'da tutuklanmamak için intihar etti.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi

1908-1918 yılları arasında hızla çöken Osmanlı İmparatorluğu, 13. yüzyılda Osman Gazi'nin Kuzeybatı Anadolu sınırlarında kurduğu bir gazi beyliği olarak ortaya çıktı. İlk başkent Bursa'nın ardından İznik ve İzmit'in fethini takiben, Os-

¹¹ *Encyclopaedia of Islam*, yeni baskı, "Enver Pasha" maddesi; E.J. Zürcher, *The Unionist Factor*, Leiden: E.J. Brill, 1984, s. 37-9; C.J. Walker, *Armenia*, London: Routledge, 1990, s. 344. İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) liderlerinin birçok suikastı, Taşnaksutyan tarafından kurulan özel bir görev gücü olan Nemisis tarafından gerçekleştirildi.

man Gazi ve haleflerinin adıyla anılan Osmanlılar, Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu Yarımadası'nın kontrolünü sağladılar. Ardından önce Trakya'yı, sonra da Güney Bulgaristan'ı işgal ederek süreç içinde ilk başkentlerden bir diğeri olan Edirne'yi, Sofya'yı ve Selanik'i ele geçirdiler. 1389'da Sultan Murad, Kosova'da Sırp, Bulgar ve Hırvat güçlerinden oluşan bir orduyu yendi; bu zafer, Balkanlar'daki Osmanlı kontrolünü fiilen tesis etti; 1453'te ise Avrupa'da Fatih olarak bilinen Sultan Mehmed, kısa sürede Osmanlı devletinin yeni başkenti olarak kabul edilen Konstantinopolis'i fethetti. Bunu Balkanlar ve Doğu Avrupa'da daha fazla genişleme izledi. Sonraki yıllarda Sırbistan, Macaristan, Boğdan, Eflak, Erdel (Transilvanya) ve Mora (Yunanistan'daki Peloponez Yarımadası) İmparatorluk topraklarına katıldı. Bu sırada Anadolu'da da ilerlemeye devam eden Osmanlılar; 1516-1517'de, Azerbaycan, Batı İran ve Irak'ın hükümdarı Şah İsmail'e ve Mısır'daki Memluk Beylerine karşı yapılan peş peşe büyük seferlerin ardından, tebaası tarafından Yavuz olarak bilinen Sultan Selim, Suriye ve Mısır'ı fethetti. Bu süreçte halife (Müslümanların dinî lideri, Muhammed'in ardılı) ve Hâdimü'l-Harameyn-i Şerîfeyn (İki Kutsal Bölgenin –Mekke ve Medine– Hizmetkârı) unvanlarını da elde etti. Mezopotamya ve Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı da (Cezayir 1516, Tunus 1534 ve Trablus 1551) dâhil olmak üzere bu ve diğer fetihler sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olarak ortaya çıktı. İmparatorluğa bir sultan (padişah) hükmediyordu; bu padişah, imparatorluğun karmaşık yapısını ifade eden bir dille, kendi adına okunan Cuma hutbesinde “Hâkimü'l-Berreyn ve'l-Bahreyn” (İki Kara ve İki Denizin Hâkimi), “Kâsirü'l-Ceyşeyn” (İki Ordunun Kıranı), “Sultânü'l-İrâkeyn” (İki Irak'ın Sultanı) ve “Hâdimü'l-Harameyn-i Şerîfeyn” (İki Kutsal Bölgenin Hizmetkârı) unvanlarını taşıyordu.¹²

¹² P.M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent*, Harlow: Longman, 1966, s. 40; H.